

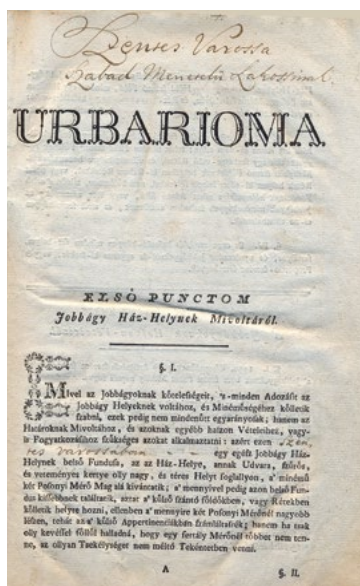
LABÁDI LAJOS

A szentesi örökváltság története (1836–1837)

Az örökváltság előzményei

A szentesi jobbágyság gazdasági-jogi helyzete a feudalizmus viszonyai között az általánosnál kedvezőbbnek volt mondható. Erre nézve Barta László – a korszak és a téma jeles kutatója – találoán állapította meg: „*Szentesen a török hódoltság alatt felbomlott feudális kötelékek újjászervezése, a törvényes és szokásos földesúri jogok érvényesítésének folyamata az urbárium előtt éppen csak megindult. A földesúr józan ítélőképessége a földesúri jogokat egyelőre csak olyan mértékben terjesztette ki, amennyire saját érdekében és a szentesi úrbéres társadalom megszervezése végett feltétlenül szükség volt. A szentesiek számára később ez az időszak jelentette azt az állapotot és helyzetet, amelybe visszajutni óhajtottak.*” A Mária Terézia által 1767-ben kibocsátott úrbéres rendelet a szentesiekre nézve nem jelentett semmiféle új előnyt, mivel *taksás jobbágyság* lévén, eddig is szerződés szabályozták a földesúr és a lakosság közötti viszonyt, illetve a város közönsége állandóan haszonbérben bírta az összes úri jogokat. Az urbárium bevezetése inkább az eddigiéknél aránytalanul nagyobb terhek meghonosítását jelenthette. A szentesiek számára az igazi tét az volt, hogy mennyi lesz a kiosztandó föld, illetve mekkora lesz egy jobbágytelek (*sessio*) kiterjedése. Többszöri fellebbezés után a szentesi jobbágytelkek méretét – holdját 1100 négyszögöllel számítva – 56 holdban állapították meg, ebből 34 hold volt a szántóföld és 22 hold a legelő.

Az úrbéres telkek kiosztása 1776-ban kezdődött meg. A jobbágytelkek száma 558 (ebből a városé 17, ténylegesen kiosztva 540). A kiosztott föld mennyisége összesen 31 806 hold (ebből szántó 19 530 hold, legelő és rét 12 276 hold, a legelőből a városé 1000 hold). Az úrbéres telkeken 535 gazda (köztük 10 nemes) osztozkodott. A telkek nagyság szerinti megoszlása a következő volt: egész vagy több telkes 197, féltelkes 253, negyedtelkes 81, nyolcad telkes 4. A szőlősgazdák

■ A szentesi jobbágyság urbárium, 1772 (MNL CsML SzL)

száma 371 volt, akik kb. 1000 holdat műveltek. A telkes gazdák nagyobb része szőlősgazda is volt, tekintélyes jószágállománnyal, így erős gazdasági alappal rendelkeztek a további vagyonosodáshoz. A földrendezésből a zsellérség kimaradt. Számuk az urbárium bevezetésekor 1128 (ebből házas zsellér 841, házatlan zsellér 287).

Az urbárium bevezetése után kötött úrbérpótló szerződések véget vetettek annak a fél évszázados szokásnak, hogy a város lakói évi egy összegben megváltották minden szolgáltatásukat, és a földesúr nem avatkozott be a város ügyeibe. A terheket növelő erőteljesebb intézkedések már a gróf Károlyi család nevéhez fűződtek. Báró Harruckern Ferenc halálával a család férfiágon kihalt (1775), ezért a szentesi uradalom báró Harruckern Jozefa – özv. gróf Károlyi Antalné – birtokába ment át.

Az uradalom várományosa fia, gróf Károlyi József volt, aki már anyja életében átvette a szentesi uradalom kormányzását. Az új földesúr 1803-ban – 35 éves korában – váratlanul elhunyt, három fiú- és három leánygyermeket hagyva maga után. Fialat özvegye, gróf Waldstein Erzsébet hamarosan férjhez ment gróf Keglevich Ágostonhoz, aki mint a Károlyi-uradalmak teljhatalmú kormányzója, ugyanazon rendet léptette életbe a szentesi uradalomban is, mint saját birtokain. Ezek pedig jóval szigorúbbak voltak a korábban megszokottnál. Tovább rom-

■ Szentes 1742-ben vésetett pecsétnyomója (MNL CsML SzL)

lott a helyzet az 1810-es évektől, amikor a kiskorú grófok – István, Lajos és György – gyámja, gróf Waldstein Emánuel vette át a Károlyi-birtokok irányítását.

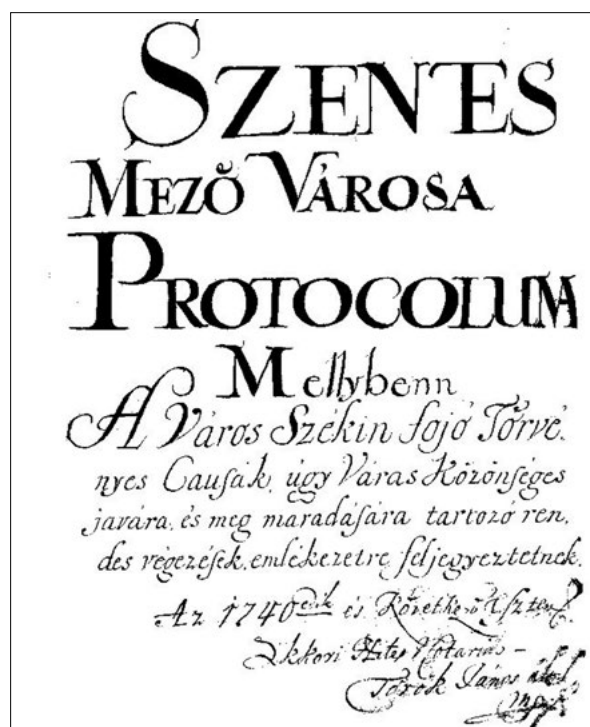
Az uradalom már az 1790-es évek végétől minden korábbinál nagyobb és kedvezőtlenebb szolgáltatásokat követelt a szentesi jobbágyoktól, és amikor a pénz fokozatos elértéktelenedése miatt a felhalmozódó pénzvagyton valóságos értéke nagyot csökkent, számos addig pénzben megváltott szolgáltatást természetben hajtott be. A szentesi úrbéres telki állományt jogi eszközökkel és nyílt erőszakkal csökkentette, ugyanakkor – a feudális jogra és az urbáriumra hivatkozva – igyekezett kiterjeszteni befolyását a város belső életének minden lehetséges területére. A megszokott korábbi gyakorlattól eltérően mind erőteljesebben beleszólt a városi tanács és a hivatalnokok megválasztásába, a bíróválasztáson pedig érvényesítette kandidálási jogát. Hatalmi szóval a 24 tagú tanács létszámát a felére csökkentette, megszüntetve az esküdtek élethossziglan tartó megbízatását.

A jogi alávetettség kiterjesztésére irányuló földesúri törekvések egy része megtört ugyan a „régisabadsághoz” ragaszkodó szentesi jobbágy nép ellenállásán, ezzel azonban az úrbéres perek özönét zúdította magára a város.

Az urbárium bevezetése óta eltelt fél évszázad alatt Szentes társadalmi képe jelentősen megváltozott. A népesség számában, foglalkozás szerinti tagolódásában, felekezeti megoszlásában bekövetkezett változások jól nyomon követhetők az 1828. évi országos adóösszeírás és a megyei népösszeírás adatai alapján. Eszerint a város lakosainak száma: 16 134 fő (férfi 8277, nő 7857). A családok száma 2979; a házak száma 2282. A népesség foglalkozás szerinti megoszlása: honorácior (értelmiségi) 5, telkes gazda 625, zsellér 1491, házatlan zsellér 729, cseléd 253, cselédlány 70, iparos 320, segéd 93, kalmár 7, kereskedő 17. A férfiak felekezeti meg-

oszlása: református 5298, római katolikus 2499, evangélikus 197, görögkeleti 178, zsidó 76.

A gazdálkodás alapvető formája és kerete továbbra is az úrbéres paraszti birtok volt. A Károlyi grófok 1827. évi birtokosztálya idején a nyilvántartásba vett 610 telkes gazda közül 236 egy egész vagy több telken gazdálkodott, 335 fél, 39 negyed telken. A legtekintélyesebb gazdák is csak 2-3 szolgát (bérest, cselédet) tartottak; ezek látták el az állatokat és végezték a ház körüli teendőket. Idénymunka idején a gazda a zsellérek közül bér munkásokat fogadott, ők végezték a szántást, vetést, aratást, cséplést, vagy gazdájuk helyett ro-

■ Szentes fennmaradt első tanácsülési jegyzőkönyvének címlapja, 1740 (MNL CsML SzL)

botra mentek a majorsági földekre. Az egész- vagy többtelkes jobbágy már inkább irányítója, mint kétkezi dolgozója volt gazdaságának. Az irányítás mellett legfőbb gondja a termés és az állatok értékesítése volt. A módosabbak gazdasága kiegészült némi szőlővel, esetleg malommal, sőt a másoktól vagy a várostól bérelt földekkel is. A város vagyonos nagygazdáinak elsőrendű érdeke volt a szolgáltatásoktól örökre megszabadulni, hogy birtokaik és egyéb vagyonuk gyümölcseit korlátozás nélkül hasznosítsák és élvezhessék.

A zsellérek kategóriája meglehetősen heterogén társadalmi réteget jelöl. Nagyobb részük saját házzal és töredék telekkel rendelkezett. Több mint

■ Szentes címere a pálmafás ősi címerképpel (MNL CsML SzL)

200 zsellér szőlőtulajdonos is volt, néhányan pedig kocsomák, mézárszékek stb. haszonbérloi voltak. A házatlan zsellérek között is akadtak haszonbérlok, kereskedők, így a zsellér kategóriába sorolt lakosság-nak valójában csak kisebb része volt vagyontalan.

Az egyre szaporodó iparosok főleg a mezőgazdasággal kapcsolatos ipart űzték. Fazekasok, szűrszabók, csizmadiák, bognárok, kovácsok voltak a legtöbben. Céhekbe tömörülve folytatták mesterségüket, többségük segéd nélkül. Közülük a jobb módúaknak bérelt szántóföldjük és szőlejük is volt. Kereskedő viszonylag kevés volt, mert a kisiparosok és a lakosság közt közvetítésre alig volt szükség.

Szentesen ez időben 74 nemes élt. Nemesi jogon nem volt földjük, úrbéres telken gazdálkodtak (összesen 39 1/2 telekállományon). Főleg földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkoztak, de voltak köztük árendások és iparosok is. A földesúri szolgáltatások tekintetében semmiféle kiváltságot nem élveztek; fizették a földesúri járandóságokat, és végezték a város által kivetett közmunkát is. Érdekeik védelmét választott hadnagyra bízták. A városi tanácsba nemesi jogon nem kerülhettek be.

Az 1830-as évek első felében a szolgáltatásokat (robot, kilenced, tized, kisebb haszonvételek stb.) sikerült ismét pénzben megváltani a földesuraktól, és ez a tény elősegítette a szabadabb gazdálkodást. A város lakói, elsősorban a föld- és állattulajdonos gazdák, szabadulni akartak az úrbéres nyűgöktől,

még akkor is, ha az sokba kerülne. Az országos események kedveztek e törekvéseknek, és a földesurak részéről sem mutatkozott merev ellenállás. Az 1832–36. évi országgyűlésen a liberális nemesség reformprogramjának egyik sarokkövét épp a jobbágyfelszabadítás ügye képezte.

A rendek első lépésként a jobbágytelkek haszonvételét akarták a jobbágy szabad rendelkezésére bocsátani, s ebből kiindulva megvalósítani a polgári átalakulás legalapvetőbb fel-tételét: a jobbágy „bírhatalmi jogának” kimondását és a jobbágyfelszabadítást önkéntes örökváltság útján. A szabad polgári tulajdon örökváltság útján való megteremtését Csongrád Vármegye Nemesi Közgyűlése is támogatta. A Károlyi grófok számoltak azzal, hogy az örökváltsági törvény rövid időn belül megszületik, és az várhatóan szabályozni fogja a megváltás módozatait, illetve a megváltási összeget is.

Érdeklükben állott tehát, hogy az örökváltság megkötésével megelőzzék a törvényt, amely vélhetően lehetetlenné tenné a tetszés szerinti feltételek

■ A Szentesi Csizmadia Céh ládája, 1791 (Kosztá József Múzeum, Szentes)

megállapítását. A szentesiek előtt tehát felcsillant a reális és közeli lehetőség, hogy az örökös megváltás terheit vállalva „jobbágyközségből polgárvárossá”, módosabb lakói pedig alávetett jobbágyokból szabad birtokkal rendelkező parasztpolgárokká váljanak.

Az Örökváltsági szerződés megkötése

Az örökváltság ügyében 1835 februárjában megkezdődtek a tárgyalások. A várost Boros Sámuel jegyző képviselte, aki már számos jogi ügyletben járt el eredményesen, bizonyítva rátermettségét. Tudni kell róla, hogy a Jászkun kerülethez tartó-

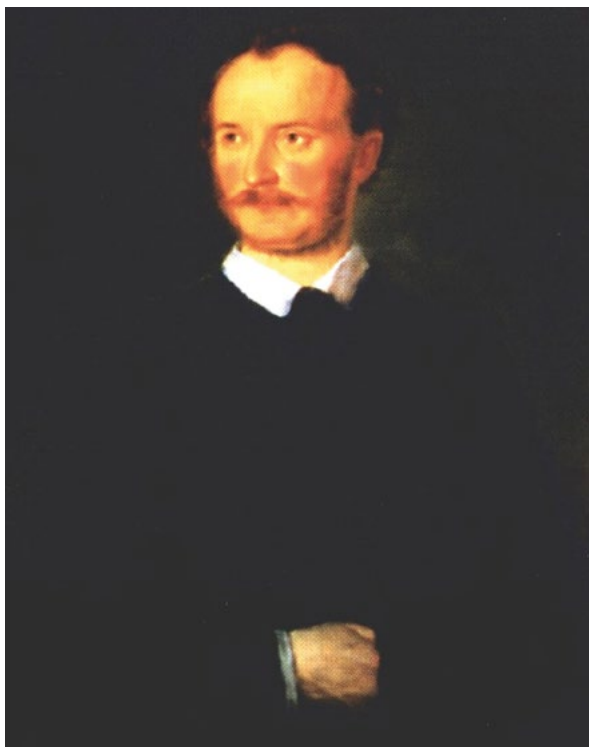
zó Túrkeve mezővárosában született 1787-ben. 1816–1818 között Szentes másodjegyzője volt, majd néhány év kihagyás után, 1825-ben ismét a város jegyzőjévé választották; tisztségét ezúttal 1837-ig, főbíróvá történt megválasztásáig megtartotta. Fél-éves alkudozás után megérkezett gróf Károlyi Lajos értesítése, amelyben tudatta, hogy a „méltóságos grófi nemzetség ezen jobbágyközséget kifogás nélkül való, teljes kiváltságra kívánja bocsátani”. A pénzbeli kérdések tisztázása után, 1836. január 10-én a földesurak megbízottai és Szentes birtokos lakói aláírták az örökváltási és legelőelkülönítési szerződést.

■ Gróf Károlyi Lajos (H. Schlesinger festménye, 1838. Koszta József Múzeum, Szentes)

Ennek értelmében a földesurak átadják a törvényhatóságot (a helyi közigazgatást és a jogszolgáltatást), a külső és belső telkeket, az uradalom Szentesen lévő épületeit és mindezek jövedelmét, mindenféle haszonvételt és a birtoklással járó kötelezettségeket. Mindezért Szentes fizet 1000 császári aranyat azonnal, 1 357 072 forintot ezüstben, két részletben, legkésőbb 1837. január 1-jéig. Ez a summa 25 évi földesúri szolgáltatás összege volt.

E rendkívül magas összeg vállalásával Szentes óriási terhet vett magára. Ennyi pénzt Magyarországon vagy a birodalomban kölcsönözni lehetetlennek bizonyult. Bár Boros Sámuel és a mellé ki-

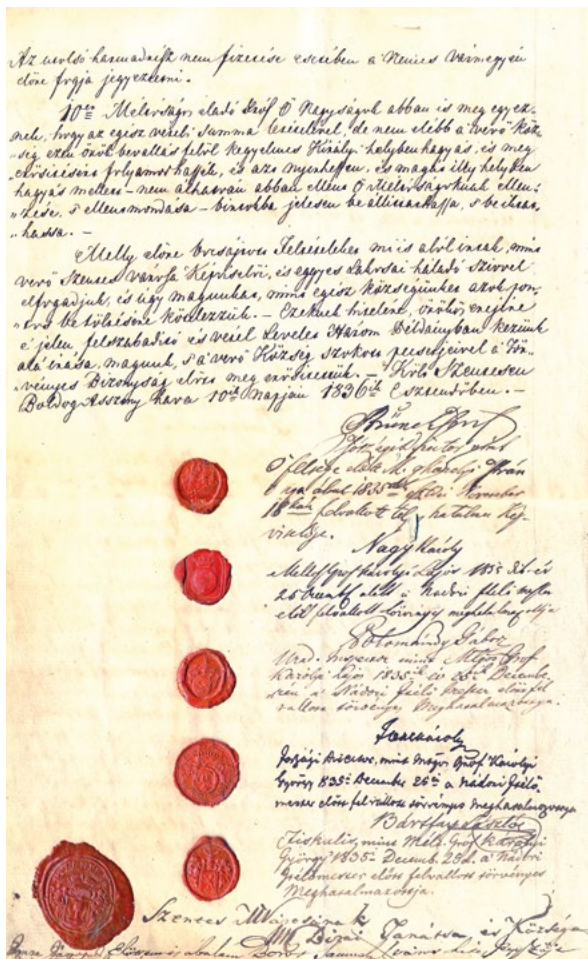

■ Boros Sámuel szentesi jegyző, majd főbíró (Ifj. Kiss Bálint festménye, 1836. A szentesi városháza közgyűlési termében. Koszta József Múzeum, Szentes)

jelölt megbízottak hetekig járták Pestet és Bécsset, tárgyaltak bel- és külföldi bankházakkal, sikert nem értek el. Az adósságok halmozódtak, újabb kölcsönökből régiakat törlesztett a város. Az örökváltás veszélybe került. Megmentése érdekében a szentesi birtokosok 1837. április 19-én pótszerződést kötöttek a grófokkal. Ez az örökváltás legtöbb pontját érintetlenül hagyta, de a törlesztés módjában gyökeres változást hozott. A váltásösszeget 20 év alatt kellett letörleszteni 5%-os kamattal. A tulajdonba való beiktatás a kétharmad váltásösszeg lerovása után vált esedékessé, addig a város csak haszonbéresként élvezhette a megváltandó javakat. A tartozás zálogául Szentes 20 000 hold földet leköötött a grófok számára. A pótszerződés szerint, ha a váltás így sem sikerülne, a város visszaesik régi, úrbéres állapotába.

Általánosságban kimondható, hogy a nehézségek ellenére az *Örökváltási szerződés* megkötése révén Szentes kiemelkedett az egyre súlyosabb válságba süllyedő hűbéri rendszerből. A gyakorlati megvalósulás során azonban igen hamar felszínre kerültek az ellentmondások. Gazdasági téren részben fennmaradt a feudális függés, mivel a váltási összeg kétharmadának lefizetéséig a volt úrbéres

földek jog szerint a grófok tulajdonában maradtak. A város a fenti hányad letörlesztéséig haszonbérbe kapta a megváltás alatt levő javadalmakat, és ezzel gyakorlatilag a város lépett a földesúr helyébe, vagyis Szentés saját lakosainak földesurává vált. Szedte a váltásági hozzájárulásokat és élvezte a különféle haszonvételek jövedelmét, melyekből rendszeresen

■ Az Örökváltásági szerződés hitelesítési záradéka, 1836 (MNL CsML SzL)

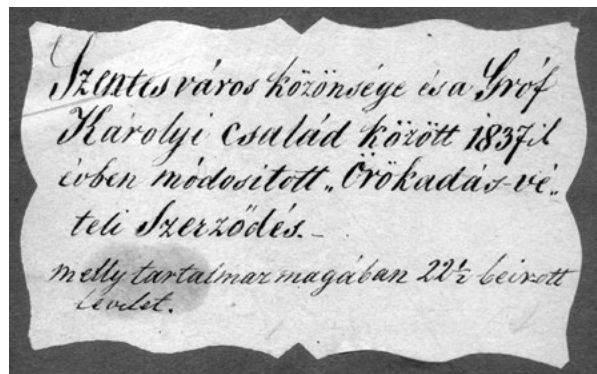
fizette a váltásági összeg részleteit, csakúgy, mint azelőtt a jobbágyszolgáltatásokat. A terhek mellett természetesen a szerződés előnyei is jelentkeztek, melyek főleg a társadalmi életben voltak észrevehetőek. A város lakosságának gazdasági és társadalmi súlyra legjelentősebb – telkes gazdákból álló – rétege félig szabad paraszti birtokhoz jutott, és a közvetlen feudális szolgáltatások megszűnésével teljes gazdasági erejével birtokának fellendítéséhez láthatott. Nem kellett robotolnia sem személyesen, sem mást küldve maga helyett. A természetbeni szolgáltatások megszűnése kedvező helyzetet teremtett az árutermelő gazdálkodás fejlesztésére. A zsellérség

életkörülményei lényegesen nem változtak. Földhöz nem jutottak, hiszen az örökváltást nem követte földosztás. A pótszerződés értelmében ugyan szabadon vásárolhattak birtokot, ezzel a lehetőséggel azonban csak kevesen tudtak élni. A robot megszűnésével teljes munkaerejük felszabadult, ezt kamatoztathatták a telkes gazdák birtokain. Vagyis kicsiben itt már 1836-ban megvalósult az, ami országos méretekben 1848-ban: a parasztság egy része szabad birtokossá vált, nagy többsége azonban a felszabadulás után is kielégítetlen maradt. E felemás helyzetből következett, hogy a társadalmi ütközések súlypontja a földesúr–jobbágy kapcsolatról a telkes gazda–zsellér viszonyra helyeződött át. A jogi-közigazgatási apparátus kézbentartása már nem a földesúr hatalmát jelentette a város fölött, hanem elsősorban a telkes gazdák uralmát a zsellérség és más társadalmi rétegek fölött.

Új községi közigazgatási rend bevezetése

A pótszerződés függelékét képezte az ún. koordináció, amely közigazgatási szempontból megfelelt a város szervezési szabályrendeletének. Pontosan meghatározta a testületek, a tisztviselők és az alkalmazottak választási módját, jogkörét, kötelességeit és ellenőrzését; intézkedett a város gazdálkodásáról, az első folyamodású bíróság és a városi közigazgatás, valamint a pénzkezelés rendjéről, a szaktisztviselők és alkalmazottak fizetéséről. A lényegében rendezett tanácsú önkormányzati és hivatali szervezetet tükröző szabályrendelet kidolgozója Klauzál Gábor, Csongrád vármegye törvényszéki bírója és országgyűlési követe volt.

Az átmenetinek szánt igazgatási szabályzat bevezette a pártfogó intézményt, aki

■ A pótszerződés címlapja, 1837 (MNL CsML SzL)

senkinek sem tartozik felelősséggel, ellenőrzi a közigazgatás minden részletét, elsimítja az ellentéteket a grófokkal, elnököl minden gyűlésen stb. A választási rendszert illetően: 3 évenkénti tisztújítást írt elő; a lakosság 4 tizedre (kerületre) osztva 30-30 esküdt polgárt választhat, összesen 120-at. Esküdt polgár lehet minden helybeli lakos vagyona és származásra való tekintet nélkül. A gyámság alatt levő és vagyontalan polgároknak szavazati joguk nincs. A szavazati jog vagyona szerint oszlik meg: a házzal bíró lakos 1 szavazattal, az 1/8 telkű 2 szavazattal, a 2/8 telkű 3 szavazattal..., a 6/8 telkű 7 szavazattal rendelkezik. Minden további negyed telek után még egy vokssal; a 2 egész telken felüliek legfeljebb 16 szavazattal rendelkeznek; az értelmiségieknek 9 szavazatuk van. A külső tanács 60 tagját a legtöbb szavazatot kapott 4-4 nemes és nemtelen esküdt polgárból álló bizottság javasolja, tekintet nélkül vagyoni helyzetükre. A külső tanácsban mindig 20 nemesnek és 40 nemtelennek kell helyet foglalnia. A belső tanács a bíróból, a főkamarságból, a szószólóból és 9 tanácstagból áll. A belső tanácsot a külső tanács választja a város valamennyi lakosa közül. A városi tiszteket is a külső tanács választja, ezek lehetnek nem szentesi lakosok is. A rendszeresített tisztségek: árva-nyász, ügyész, főjegyző, gazdasági jegyző, aljegyző, főpénztáros, ellenőr, rendőrkapitány, alkaptány, adószedő, számvevő. A szavazás titkos, elve az abszolút többség. A 12 tanácsbeli közül 4 nemesnek és 8 nemtelennek kell lennie. A bírót, a főkamarsást és a szószólót a belső tanács tagjai közül választja a külső tanács. A 9 tanács tag közül 4 a bírósági, 5 a gazdasági tanács tagja. A városi alkalmazottakat (mérnök, orvosok, bábák, írnokok, hadnagysok, lándzsások stb.) a belső tanács nevezi ki.

A 120 esküdt polgár elnöke a bíró. Ők választják a külső tanácsot. Megfigyelőként jelen lehetnek a külső és belső tanács ülésein. A külső tanács elnöke a szószóló. Megválasztja a belső tanácsot, elbocsáthatja a tisztviselőket, megvizsgálja a költségvetést, a számadásokat és a városi hivatalok működését. A város birtok-

■ Klauszál Gábor országgyűlési követ, Szentés pártfogója (Franz Eybl rajza nyomán, 1842)

ügyeiben a belső tanáccsal együtt dönt. A belső tanács két osztályra bomlik: bírósági tanács és gazdasági tanács. A bírósági tanács elsőfokú polgári bíróság; teljesíti a vármegye rendszabásait, az adókat felosztja; felügyel az árvák vagyonának kezelésére, a város birtokaira. A bíró a város első tisztje, a bírósági tanács elnöke, mindenért felelős. A gazdasági tanács kezeli a váltási pénztárat, a zálogos javak és regálék használatát; telekkönyvet vezet; ügyel a város összes gazdasági és pénzügyeire. Elnöke a főkamars.

A koordináció révén a korábbi szokásjogon és a földesúr feudális hatalmán alapuló igazgatási gyakorlat helyébe egy rendszerbe foglalt, szakszerűen tagolt közigazgatási rend lépett. A kiterjedt jogosítványokkal felruházott pártfogói tisztség a grófok kívánságára került az örökváltási szerződésbe; a földesurak ezen keresztül kívánták biztosítani érdekeik védelmét. A szentesiek ugyan öszszeférhetetlennek tartották a város szabadságával, de ideiglenes jelleggel elfogadták. Klauszál Gábort választották meg a pártfogói tisztségre, aki azon-

ban néhány hónap múlva lemondott, és ezzel a „pártfogói hivatal” gyakorlatilag meg is szűnt. A kezdetleges polgári viszonyok sajtószerű tükröződése, hogy a választhatóságot nem kötötték vagyonhoz, a szavazati jogosultságot azonban igen. A földtulajdon nagyságán alapuló választási rendszert honosították meg, amely a parasztság vagyonos rétegének aránytalanul nagy szavazatszámot biztosított, a vagyontalanoktól pedig megtagadta a szavazati jogot. A paraszt-polgári körülményeket tükrözi, hogy az iparos-kereskedő réteg szintén nem kapott szavazati jogot, csak ha háza vagy földje volt. Tükrözi a kort az is, hogy míg a nemesiség a létszámához képest aránytalanul nagy teret foglalt el a város vezetésében, addig a lakosság jelentős százaléka nemcsak földtulajdonhoz nem jutott, hanem jogfosztott is maradt.

Az új közigazgatási rend igen rövid életűnek bizonyult. Az örökváltsági szerződésről hamarosan kiderült, hogy számos pontja ellentmond az úrbéri kötésekéről szóló 1836.VIII. törvénycikknek, vagyis jogilag támadható. Ráadásul a város több vonatkozásban eltért a szerződésekben foglaltaktól, ezáltal elkerülhetetlenné vált a félre tételek. 1840 szeptemberében a vármegyei törvényszék megsemmisítette Szentes új igazgatási rendjét és visszaállította a földesúri törvényhatóságot. Ez azt jelentette, hogy a bíraskodás joga visszaszállt az uradalomra, megszűnt a külső tanács, a földesúr élhetett a bírójelölés jogával és fölülvizsgálhatta a város pénzügyeit. Szentes újra úrbéres, földesúri mezőváros lett, azzal a különbséggel, hogy nem az úrbéres szolgáltatásokat teljesített, hanem azok váltságát fizette. A város az 1848-as átalakulásig ebben az állapotában maradt. A „szabad” évek emlékét csupán Boros Sámuel személye testesítette meg, aki 1837-től 1848-ig viselte a főbírói tisztséget.

Az örökváltság utóélete

A szentesi örökváltság ügye az elkövetkező évtizedekben további fordulatokat vett. Az első legfontosabbat 1848-ban, amikor törvényt hoztak az úrbériség eltörléséről, a jobbágyság megszüntetéséről (1848.IX. tc.), az állam feladatává téve a földtehermentesítést. A szentesieknek – akik 1836-ban örökváltsági szerződést kötöttek

földesuraikkal – életkérdés volt, hogy az úrbéres viszonyok megszűntével kötelesek-e továbbra is fizetni szerződésbe foglalt örökváltsági tartozásaikat. Mivel a törvényi szabályozás nem volt egyértelmű, 1848 májusában az igazságügy-miniszterhez fordultak tanácsért. Deák Ferenc fogadta a Boros Sámuel főbíró által vezetett szentesi küldöttséget, és megismerve ügyüket, azt az egyszerű kérdést tette fel, hogy akarja-e a város fenntartani az örökváltsági szerződést vagy nem? Az erre adott válasz eldöntheti a további fizetés mikéntjét. A szentesiek felmondták a szerződést, és beszüntették a törlesztést. Erre hamarosan megérkezett a Károlyi grófok intő levele. Ismét küldöttség indult Deákhhoz, aki azt tanácsolta, hogy folyamodjanak az eljárás felfüggesztéséért. A nyár folyamán újabb deputáció utazott Pestre, ezúttal hiába, mivel Deák Ferenc éppen Bécsben tárgyalt. Szeptember közepétől pedig már nem Deák volt a miniszter. Az ügy elintézését elsodorta a fegyveres önvédelmi harc, amelynek leverése után perek sorozata következett az 1850-es évek elején. A város ezeket sorra elveszítette, tehát nem tehetett mást, folytatta az örökváltság törlesztését.

A következő kedvező lehetőség már a kiegyezés után adódott, amikor az országgyűlés ismételten napirendre tűzte az úrbérekárpótlások ügyét. Ekkoriban – éppen Deák Ferenc ajánlatára – az emigrációból hazatért Pulszky Ferenc akadémiai tagot, a Nemzeti Múzeum későbbi igazgatóját választották meg Szentes országgyűlési képviselőjévé.

Az 1867 nyarán megtartott pótválasztáson programbeszédében határozottan megígérte, hogy Szentes az úrbéri kárpótlást megkapja, és „ő lesz az a szerencsés”, aki ezt az örömet meghozza választóinak. A szentesiek bizakodva várták a fejleményeket, remélve, hogy a város állami kárpótlást kap a Károlyi grófnak örökváltság címen kifizetett százezrekért. Értendő volt tehát csalódásuk, amikor 1868. november végén nyilvánosságra került az úrbéri kárpótlásokról szóló XXXIII. tc., amely csak az 1840 után megváltkozott községeknek biztosította az országos alapból történő kártérítést. Vagyis Szentesre mint 1836-ban megváltkozott településre nem vonatkozott az állami

kárpótlás! A csalódottság hamarosan haragra változott, ugyanis kiderült, hogy Pulszky Ferenc a fenti törvényjavaslat országgyűlési vitáján nemcsak hogy egyetlen szót sem emelt Szentes mint 1840 előtt megváltkozott város érdekében, de a törvényjavaslat ellen több képviselő által beadott módosítási javaslatot sem írta alá. A Pulszky személye elleni jogos harag hangot kapott a városi képviselőtestület 1868. december végi ülésén. A városatyák az elmondottakon kívül azt is felróták neki, hogy sem az országgyűlés alatt, sem annak berekesztése után egyetlen betűvel sem tudósította választóit az országgyűlésen történekről, pedig a városi tanács erre külön is felkérte. A képviselők ezt „lenézésnek” minősítették, és hogy az nehogy a

„választók hallgatása által helyben hagyassék”, határozatilag elmarasztalták Pulszkyt felelőtlen eljárása miatt. Kimondták azt is, hogy az elmarasztaló határozatot országos hírlapok útján hozassák nyilvánosságra. Ez nem enyhített azon a tényen, hogy a szentesiek kétszerezsen megfizették az idő előtti megváltkozásuk árát, hisz az állami földtehermentesítési alapba is be kellett fizetniük a létszamarányosan kirótt összegeket. Hiába próbálkoztak jogi orvoslattal találni, a peres eljárások csak növelték a költségeket. Az 1836-ban kezdődött örökváltság ügye végül majd csak 1878-ban ért véget, a város hátrányára.

Irodalom

BARTA LÁSZLÓ: Szabad Szentes városának képviselői és igazgatási rendje (1837–1840). *Tanulmányok Csongrád megye történetéből*. X. Szeged, 1986. 49–61.

BARTA LÁSZLÓ: Szentes a reformkorban (1832–1848) *Tanulmányok Szentes város történetéből*. Szerk.: LABÁDI LAJOS. Szentes, 2001. 197–240.

BARTA LÁSZLÓ: *A szentesi örökváltság*. Szeged, 1979. (Csongrád megyei könyvtári füzetek, 10.)

BARTA LÁSZLÓ–LABÁDI LAJOS: *Boros Sámuel*. Szentes, 1986. 5–22.

ÉBLE GÁBOR: *A Harruckern és a Károlyi család*. Bp., 1895.

A honfoglalástól a polgári forradalom és szabadságharc végéig. Szerk.: BLAZOVICH LÁSZLÓ. *Csongrád megye évszázadai. Történelmi olvasókönyv*. I. k. Szeged, 1985. 234–237., 246–247., 277–278.

LABÁDI LAJOS: Báró Harruckern János György (1664–1742), *Szentesi Élet*, 1994. dec. 10. 3.

LABÁDI LAJOS: Deák Ferenc és Szentes I–II. *Szentesi Élet*, 2001. dec. 14., dec. 21.

LABÁDI LAJOS: Hírlapi úton elmarasztalták a felelőtlen honatyát – 200 éve született Pulszky Ferenc, városunk országgyűlési képviselője. *Szentesi Élet*, 2014. dec. 5. 2.

LABÁDI LAJOS: Szentes vázlatos története a 11. századtól 1914-ig – A Károlyiak kora és az örökváltság. *Szentes helyismereti kézikönyve* I. k. Szentes, 2000. 128–137.

SIMA LÁSZLÓ: *Szentes város története*. I. köt. Szentes, 1914. 192–285., 301–383., 416–548.

Szentes. Szerk.: NAGY IMRE Bp., 1928. 84–93. (Magyar városok monográfiái, III.)

LABÁDI Lajos: The History of Redemption in Szentes (1836/37)

labadil@szentes.hu

The rural town of Szentes in Csongrád County was one of the first ones to make a contract about its redemption with the landlord; the count Károlyi family. They preceded their era with the act, and they had started on the path of embourgeoisement before the abolition of serfdom in 1848, however due to the lack of legal guarantees high price was paid for the early ‘freedom’ later.